

Б. Салганик // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2001. – № 2. – С. 59-60. **11. Саранча Г. А.** Метрологія, стандартизація, відповідність, акредитація та управління якістю: підручник / Саранча Г. А. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 672 с. **12. Храмова-Баранова О. Л.** Історія прикладної метрології в Україні (XVIII – середина XX ст.) : монографія / Храмова-Баранова О. Л. ; під. ред. Ю. О. Храмова. – Черкаси, 2010. – 282 с. **13. Храмов Ю. А.** Історія фізики / Храмов Ю. А. – К. : Феникс, 2006. – 1176 с.

УДК 62 : 658.512.2

Історія метрології, стандартизації і сертифікації в Україні в другій половині XX ст. / О. Л. Храмова-Баранова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія : Історія науки і техніки. – Харків : НТУ «ХПІ», – 2012. - № 42(948). – С.165 – 171.

В статті показано розвиток метрології, стандартизації та сертифікації в Україні в другій половині XX століття. На основі аналізу документальних матеріалів та їх обобщень, систематизовано розвиток і впровадження цих напрямків, їх вплив на якість продукції, яка випускалася в Україні.

Ключові слова: метрологія, метрологічна служба, промисловість, стандартизація, вимірювання, контроль якості.

In the article development of metrology, standardization and certification in Ukraine in the second half of XX century is illustrated. On the basis of analysis of documentary materials and their generalizations, development and introduction of these directions, their influence on quality of products which released in Ukraine is systematized.

Keywords: metrology, metrology service, industry, standardization, estimation, control of quality.

Надійшла до редакції 18.06.12

УДК 009 (477.54)

І. О. ШУДРИК, канд. філос. наук, професор Харківського державного університету харчування та торгівлі

ПЕРШІСТЬ ХАРКІВ'ЯН У ГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ

У статті наводяться конкретні приклади першості харків'ян у гуманітарних науках, серед них були також іноземці, які працювали у Харкові.

Ключові слова: Харків, лауреат Нобелівської премії, Слобожанщина, вчений, гуманітарні науки.

У навчальному курсі «Історія науки і техніки» важливого значення набуває розкриття внеску українських науковців, зокрема, ролі учених Слобожанщини у вирішенні важливих наукових проблем. Науковці столиці Слобожанщини — Харкова нерідко були першими у різних галузях знань, зокрема, і в гуманітарній сфері. Їхні імена вписані в історію не лише вітчизняної, але й світової науки, визнані у багатьох країнах світу. Так, наприклад, нашого земляка Г. С. Сковороду шанують не лише у православному світі. Глава католицької церкви Папа Римський Іван-Павло II,

© Шудрик І. О., 2012

перебуваючи у Києві та Львові, з повагою цитував українською мовою нашого філософа. Широко було відзначено 180-ліття від дня його народження. Світова філософська громадськість уже готується до 200-ліття народження Г. С. Сковороди. П. С. Таранов у своїй двотомній книзі «106 філософів: життя, судба, учинення» серед видатних філософів світу виокремлює лише одного слов'янського філософа — Г. С. Сковороду, називаючи його «українським мудрецом, мислителем» [1, с. 363]. Про нашого знаменитого земляка вийшло багато літератури як у Харкові, так і у Києві. Його багатоманітна творчість досліджується і досі. Ім'ям нашого земляка Г. С. Сковороди названо Інститут філософії Національної академії наук України. Ім'я іншого нашого земляка, засновника «філософії мови» — О. О. Потебні носить Інститут мовознавства НАН України.

Окрім двох харків'ян — лауреатів Нобелівської премії Іллі Мечникова і Лева Ландау, третім став видатний економіст, лауреат Нобелівської премії Саймон Кузнець (1901–1985 рр.), який протягом 1915–1918 рр. навчався в Харківському другому реальному училищі. У 1918–1920 рр. Саймон Кузнець здобував освіту в Харківському комерційному інституті (до його закриття разом з Харківським університетом). У комерційному інституті викладали професори-економісти Харківського університету. До речі, Харківський комерційний інститут був розташований у будинку, спорудженому за проектом архітектора О. М. Бекетова (зараз вул. Артема, 44).

У книзі Василя Шендеровського «Нехай не згасне світ науки» [2] серед 50 нарисів є нариси про слобожанських діячів науки та культури. Про харківських учених глибокі за змістом, аналітичні статті Владислава Карнацевича «100 знаменитих харьковчан» [3]. У «Кратком очерке истории Харьковского университета за первые сто лет его существования» [4] та інших виданнях, що вийшли до його 100-ліття, у двотомнику Д. І. Багалія та Д. П. Міллера «История города Харькова за 250 лет его существования» [5, 6], «Історії Слобідської України» Д. Багалія [7], у виданні «Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна за 200 років» [8] та інших працях є багато матеріалу про вчених-слобожан дореволюційного та післяреволюційного періодів, що здійснили вагомий внесок у скарбницю світової та вітчизняної науки і культури. До речі, серед них були також й іноземці, які жили і працювали у Харкові, за що їм українці глибоко вдячні.

У літературі, яка вийшла у Харкові в роки незалежності, піднімається проблема про внесок харків'ян у розвиток науки і техніки. Крім вищезазначених праць, можна виокремити і такі твори як «Неизвестный Харьков» [9], «Харківщина: перші та вперше» [10]. Про розвиток філософської думки на Слобожанщині професор Наталія Радіонова опублікувала монографію «Репрезентації філософії в освітньому просторі Слобожанщини у XIX столітті» [11]. Харків'янин Володимир Абашник у м. Йена німецькою мовою захистив докторську дисертацію про професора

І. Б. Шада – засновника кафедри теоретичної і практичної філософії у Харківському імператорському університеті.

Про перший у Російській імперії богословсько-філософський часопис «Вра и Разумь», який виходив у Харкові впродовж 1884–1917 рр. І. О. Шудрик і А. Т. Щедрін вперше ознайомили наукову громадськість, опублікувавши про нього низку статей [10; 12; 13; 14; 15; 16]. І. О. Шудрик вперше дослідив харківський соціально-філософський часопис «Мисль», що виходив у 1919 р. [17]. Першою спробою викладу історії становлення та розвитку журналістики на Харківщині в дореволюційний період стала монографія професора І. Л. Михайлина [18].

Метою статті є розкриття внеску слобожанських учених у розвиток гуманітарних наук, зазначивши пріоритетність їхніх досліджень у цій сфері.

Засновником української класичної філософії став Г. С. Сковорода (1722–1794), який упродовж десяти років, з двома перервами, працював викладачем у Харківському колегіумі та чверть століття був мандрівним філософом на Слобожанщині. Помер і похований у с. Пан-Іванівка Богодухівського повіту Харківської губернії (нині с. Сковородинівка Золочівського району Харківської області). На Харківщині він розробив вчення про мету і сенс людського життя, про шляхи досягнення земного щастя, про «сродну» працю, свою пантеїстичну концепцію, вчення про три світи і дві натури і т.д.

Першим професором філософії та першим завідувачем кафедри теоретичної і практичної філософії (в тодішній російській назві – «кафедра умозрительной и практической философии») першого новоствореного у 1804 р. у Лівобережній Україні Харківського імператорського університету був німецький філософ, професор Йенського університету Йоганн Баптист Шад. Він прибув до Харкова на запрошення попечителя Харківського навчального округу, графа С. О. Потоцького, з благословенням Й. Г. Фіхте та з рекомендацією Й. В. Гете.

Й. Б. Шад розробив власну оригінальну філософську систему, виходячи з примату практичної філософії (філософії свободи) стосовно теоретичної філософії (філософії істини). Він став фундатором Харківської університетської школи теоретичної і практичної філософії [20, с. 294]. Харківський філософ О. О. Мамалуй вважає, що вигнання Шада наприкінці 1916 р. за межі Росії означало «...знищення у самому зародку вільного філософствування в Харківському університеті» і що воно стало «...справжньою «родовою травмою» для подальшої долі філософії та філософської освіти в Харківському університеті» [20, с. 294].

Професор філософії Харківського імператорського університету з Німеччини Йосип Матвійович Лагнер у місті організував видання першої української газети «Харьковский еженедельник», яка виходила з 4 травня до 20 липня 1812 р. У друкарні Харківського університету вийшло її 12 чисел. «Харьковский еженедельник» почав виходити з дозволу губернської, а не столичної влади. Коли в столиці стало відомо про видання газети без дозволу вищого начальства, газета була закрита.

Перший український сатирично-гумористичний журнал «Харьковский Демокрит» В. Г. Масловича вийшов у Харкові 1816 р. У журналі крім В. Масловича друкувались Г. Квітка, Я. Нахімов – байкар та поет, О. Сомов – майбутній теоретик романтизму, професор Харківського університету І. Срезневський, О. Паліцин – поет, перекладач, засновник першого в Україні літературного гуртка. В. Маслович був другим автором (після І. Котляревського), хто писав художні твори живою народною українською мовою, а його журнал був першим часописом, який друкував українські літературні твори [18, с. 20–25].

Першим філософським часописом у Російській імперії був богословсько-філософський часопис «Вѣра и Разумъ», який виходив при Харківській духовній семінарії з січня 1884 р. до серпня 1917 р. Цей часопис з'явився майже на шість років раніше, ніж московське видання М. Я. Грота «Вопросы философии и психологи» (1889–1918), який і донині вважається першим в Росії філософським часописом. Щорічно виходило 24 номери, а з 1916 р. – щомісячник. У 1917 р. вийшло сім номерів. Часопис мав два відділи – богословський та філософський. Засновником часопису був архієпископ Харківський і Охтирський Амвросій (Ключарьов) [12].

У Харківському часопису регулярно друкувався професор Київської духовної академії П. Ліницький; професори Московської духовної академії В. Кудрявцев-Платонов, Е. Амфітеатров, А. Беляєв, С. Глаголев, И. Корсунський; Санкт-Петербурзької духовної академії – М. Барсов; Казанської духовної академії – В. Снегірьов. З часописом «Вѣра и Разумъ» активно співпрацювали професори Харківського університету Т. Буткевич, М. Степельський, Ф. Зеленогорський, В. Надлер, М. Остроумов та ін. [16, с. 5–9].

На сторінках часопису харківські автори полемізували з відомими філософами: Т. Стоянов (К. Істомін) – з В. Соловійовим; Т. Буткевич – з кн. С. Трубецьким; І. Продан – з Б. Яковенком. У шести номерах О. Ветухів детально аналізував працю П. Флоренського «Столп и утверждение Истины». На сторінках «Вѣры и разума» вперше російською мовою була опублікована «Теодіцея» Лейбніца [12; 13; 14]. Лише через вісім десятиліть забуття, за широкої участі релігійної та наукової громадськості Харкова у 2000 р. було відновлено видання цього богословсько-філософського часопису [14].

Український учений із світовим іменем, філолог, фольклорист, етнограф, професор Харківського університету, член-кореспондент Петербурзької академії наук О. О. Потебня (1835–1891 рр.) розробив «філософію мови», довівши що творцем мови є народ, що існує тісний зв'язок мови і мислення. Мова, на його думку, зумовлює подальший розвиток культури даного народу. Багато думок та ідей, висловлених О. Потебнею лягли в основу низки сучасних галузей гуманітарного знання. О. Потебня був засновником, або стояв біля витоків народження історичної граматики, історичної діалектології, семіотики, соціолінгвістики, етнопсихології, став засновником Лінгвістичної школи. Після смерті О. Потебні його учні продовжують розробляти вчення свого учителя.

Молодий економіст, майбутній лауреат Нобелівської премії Саймон Кузнець після проголошення у грудні 1919 р. Харкова столицею Радянської України був залучений до роботи в статистичному відділі Центральної ради профспілок при уряді УСРР, а потім призначений керівником однієї з секцій Бюро статистики праці. Згодом з'являється його перша наукова стаття «Грошова заробітна плата робітників і службовців фабрично-заводської промисловості м. Харкова у 1920 р.». Вона була надрукована 1921 р. у збірнику «Матеріали із статистики праці в Україні».

Ще у 1907 р. батько Семена Кузнеця емігрував у США. У 1921 р. за Ризьким договором білоруський Пінськ відійшов до Польщі і С. Кузнець виїхав туди до рідних, отримавши польське громадянство. У 1923 р. разом з братом Соломоном перебирається у Нью-Йорк до батька. За півроку вивчивши англійську мову, тепер уже не Семен, а Саймон Кузнець вступив до престижного Колумбійського університету. Через рік отримав ступінь бакалавра, у 1924 р. – магістра, а в 1926 р. захистив докторську дисертацію «Циклічні коливання: роздрібна і оптова торгівля. Сполучені Штати, 1919–1925». С. Кузнець здійснив великий внесок у вирішення проблеми виходу США з економічної кризи 1929–1933 рр., у розвиток економічної статистики, вперше розробив науково обґрунтовані методи підрахунку національного прибутку і ВВП, досліджував проблеми економічного росту.

У 1931 р. С. Кузнець став професором економіки і статистики Пенсільванського університету, пізніше викладав економіку у Гарварді. У роки Другої світової війни був заступником директора Бюро планування і статистики при Міністерстві військової промисловості. У 1949 р. став директором Комітету з економічного росту в Раді з досліджень в галузі соціальних наук. За успіхи в дослідженні проблеми економічного росту С. Кузнецю присуджена Нобелівська премія з економіки. Він наголошував: «Найбільшим

капіталом країни є люди з їх майстерністю, досвідом і спонуканнями до корисної економічної діяльності» [3, с. 220–224; 19, с. 94–98].

У 1900 р. у Харкові була створена перша в Наддніпрянській Україні політична партія – Революційна українська партія (РУП), очолив яку ідеолог українського націоналізму початку ХХ ст. М. Міхновський, який написав брошуру «Самостійна Україна».

У 1907 р. професор Харківського університету, видатний український етнолог М. Ф. Сумцов уперше в Російській імперії прочитав лекцію українською мовою у вищому навчальному закладі.

Перша жінка, яка в Російській імперії стала почесним доктором історичних наук, була О. Я. Єфименко (1848–1918) – автор понад ста фундаментальних праць з історії України та Росії. Визнанням видатних заслуг О. Я. Єфименко перед історичною наукою стало присвоєння їй у 1910 р. Харківським університетом ступеня почесного доктора російської історії та обрання на професорську посаду.

Першим українським музичним твором, що здобув міжнародну популярність була пісня харківського козака, поета і філософа Семена Климовського «Їхав козак за Дунай...». Текст цієї пісні вперше було надруковано у 1790 р. У 1827 р. М. Максимович включив цю пісню до своєї збірки «Малороссийские песни». Вона була перекладена німецькою, французькою та іншими мовами, стала справжнім європейським шлягером. Її обробку для фортепіано, скрипки, віолончелі та голосу здійснив Людвіг ван Бетховен. Ця українська пісня здобула поширення у Польщі, Чехії, Німеччині, Австрії, Франції, Англії, Австралії, США та інших країнах [10, с. 26–28; 21, с. 222–224].

Семен Климовський відомий ще як автор філософських творів: «О правосудии начальствующих, правде и бодрости их» та «О правде и великодушии благодетелей». У серпні 1724 р. С. Климовський подарував рукопис цих творів російському імператору Петру I. Вони з автографом харківського козака зберігаються в Санкт-Петербурзі в бібліотеці ім. М. Є. Салтикова-Щедріна. Сміливий козак радить цареві бути справедливим: «Равным судом богата судить и убога», «... не прельщаются златом», пам'ятати що він теж «раб божий», «...не возносятся, яко смертен», за усіх своїх підлеглих «болезновать сердцем» і так далі [21, с. 222–224].

Перший в Україні ляльковий театр розпочав свою діяльність у Харкові 1 липня 1939 р. [10, с. 18]. У 1952 р. театр очолив талановитий режисер-новатор, засновник харківської лялькової театральної школи В. А. Афанасьєв. У репертуарі театру зараз понад 20 спектаклів для дітей та 11 для дорослих. На базі театру створено єдиний в Україні Музей театральних ляльок, де можна побачити багато унікальних ляльок з усього світу.

Колишній харків'янин Юрій Кнорозов (1922–1999) – вихovanець історичного факультету Харківського університету, першим дешифрував писемність індіанців майя, чого не могли зробити понад ста років декілька поколінь американських і західноєвропейських науковців. Світова наука познайомилася з рукописами майя в 1828 р. Розкриваючи таємницю писемності майя, Ю. Кнорозов спростував твердження Ф. Енгельса про те, що в доколумбовій Америці не існувало держав, а фонетичне письмо могло існувати лише при виникненні державних утворень. Ідучи на захист кандидатської дисертації Ю. Кнорозов побоювався, що його можуть звинуватити у ревізії марксистського вчення й арештувати. Але захист, що проходив в Москві 29 березня 1955 р. закінчився присвоєнням йому не кандидата, а одразу – доктора історичних наук [10, с. 63–68].

Харківський академічний театр опери та балету – перший в Україні. Будинок по вул. Римарській, 21 був побудований у 1829 р., а в 1884–1885 рр. капітально реконструйований для оперного театру. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. на сцені Харківської опери виступали: Ф. Шаляпін, М. Батістіні, А. Нежданова, Л. Собінов, Н. Забела-Врубель, І. Алчевський. У 1920–1930-х рр. – І. Козловський, М. Рейзен, Б. Гмиря, З. Гайдай, М. Гришко, І. Паторжинський, М. Литвиненко-Вольгемут та інші [10, с. 147–151].

Висновки. Таким чином, харків'яни гуманітарної сфери здійснили значний внесок у розвиток як вітчизняної, так і світової науки: філософії, історії, лінгвістики, журналістики та театрального мистецтва. Це далеко не повний перелік першості харків'ян в гуманітарній сфері. Цей перелік можна ще значно розширити. Розглянута проблема має перспективи дослідження, подальшою роботою над нею, виявлення інших персоналій, дослідження тематики доробку слобожанських дослідників. Гадаємо, що у цьому плані інтерес для вчених може мати дореволюційний харківський часопис «Въра и Разумъ» з його цікавими авторами і різноманітною тематикою, яка розроблялася на його сторінках упродовж третини століття, а також філософський та богословський доробок професорів Харківського університету, які працювали на богословських кафедрах у дореволюційний період. Доцільно було б дослідити також літературно-художні часописи, які виходили у Харкові в період «українського відродження», а також харківські філософські часописи довоєнного часу.

Список літератури: 1. *Таранов П. С.* 106 філософов: жизнь, судьба, учение. В 2-х т., Т. 2-й [Текст] / П.С. Таранов —Симферополь.: «Таврия», 1995. – 512 с. 2. *Шендеровський Василь.* Нехай не згасне світ науки [Текст] За ред. Е. Бабчук. / Василь Шендеровський. –К. : «Рада», 2003. – 416 с. 3. *Карнацевич В. Л.* 100 знаменитых харьковчан [Текст] / В. Л. Карнацевич – Х. : Фолио, 2005. – 510 с. 4. *Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования. (1805–1905)* [Текст] / сост. проф. Д. И. Багалеем, Н. Ф. Сумцовым и

В. П. Бузескулом. – Харьков, 1906. – 326 с. **5. Багалей Д. И.** История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1605) [Текст] : ист. монография: в 2-х т. / Д. И. Багалей, Д. П. Миллер. – Харьков, 1993. – Т.1. – 572 с. **6. Багалей Д. И.** История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1605) [Текст] : ист. монография: в 2-х т. / Д. И. Багалей, Д. П. Миллер. – Харьков, 1993. – Т. 2. – 982 с. **7. Багалій Д. І.** Історія Слобідської України [Текст] / Д. І. Багалій – Харків : Дельта. – 1993. – 256 с. **8. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років [Текст] / В. С. Бакіров, В. М. Духопельніков, Б. П. Зайцев та ін.** – Харків : Фоліо. – 2004. – 750 с. **9. Неизвестный Харьков [Текст] / –Х.** : ОАО «Книжная фабрика им. М. В. Фрунзе». – 2006. – 270 с. **10. Харківщина: перші та вперше. 50 розповідей. Т. 2 [Текст] / –Х.** : Золоті сторінки. – 2009. – 208 с. **11. Радіонова Н. В.** Репрезентації філософії в освітньому просторі Слобожанщини у XIX столітті: Монографія [Текст] / Н. В. Радіонова. – Суми : ВАТ «СОД», видавництво «Козацький вал». – 2008. – 320 с. **12. Шудрик І. А.** Богословско-філософський журнал «Віра и Разум»: возвращение из забвения [Текст] / И. А. Шудрик, А. Т. Щедрин. // Віра і Розум. –Х. : Майдан. – № 1. – 2000. – С. 14–28. **13. Шудрик І. О.** Богословско-філософський часопис «Віра і Розум»: місце і роль в історико-філософському процесі кінця XIX– початку XX сторіччя [Текст] / І. О. Шудрик, А. Т. Щедрін // Філософська думка. – 2002. – № 2. – С. 87–105. **14. Шудрик І. А.** О богословско-философском журнале «Віра и Разум» [Текст]. / И. А. Шудрик, А. Т. Щедрин. // Вопросы философии. – 2004. – № 10. – С. 182–190. **15. Шудрик І. О.** Методика розкриття історії філософської думки в Слобідській Україні [Текст] / І. О. Шудрик. // Історія науки і техніки у вищих навчальних закладах України : Зб. наук. праць : За матер. Всеукр. наук.-метод. конференції 13–14 квітня 2006 р. / Упорядники Л. М. Бесов, М. В. Зозуля, І. М. Криленко. – Харків : НТУ «ХПБ», 2007. – 496 с. **16. Шудрик І. О.** Співробітництво професорів Харківського університету з харківським богословсько-філософським часописом «Віра и Разум» [Текст]. / І. О. Шудрик // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 766, Серія філологія, Випуск 51. –Харків – 2007. – С. 5–9. **17. Шудрик І. О.** Харківський часопис «Мисль» [Текст] / І. О. Шудрик. // Філософська думка. – 2007. – № 6. – С. 85–100. **18. Михайлин І. Л.** Нарис історії журналістики Харківської губернії. 1812–1917 [Текст] / І. Л. Михайлин. – Х. : «Колорит». – 2007. – 366 с. **19. Московкин В. М.** Две загадки Семена Кузнецца, связанные с его харьковским периодом [Текст] / В. М. Московкин. // Культурна спадщина Слобожанщини. Вип. 25. Історія, краєзнавство, генеалогія. – Харьков : Курсор. – 2011. – С. 94–98. **20. Мамалуй О. О.** З п'ятої спроби. (Кафедра теоретичної і практичної філософії та створення філософського факультету у Харківському університеті) [Текст] / О. О. Мамалуй // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 877/2009. Серія: філософія. Філософські перипетії. Випуск 41. –Харків. – 2009. **21. Шудрик І. О.** Харківський козак, філософ, поет та попередник Григорія Сковороди Семен Климівський [Текст] / І. О. Шудрик // Філософія спілкування: Філософія, психологія, соціальна комунікація. Науково-практичний журнал. – № 3. – 2010. – С. 222–224.

УДК 009 (477.54)

Першість харків'ян у гуманітарних науках Первенство Харьковчан в гуманитарных науках / І. О. Шудрик // Вісник НТУ «ХПБ». Серія : Історія науки і техніки. – Харків : НТУ «ХПБ». – 2012. - № 42(948). – С. 171 – 178.

В статтю приводяться конкретні приклади пріоритету харківчан в гуманітарних науках, серед них були іноземці, працюючі в Харкові.

Ключевые слова: Харьков, лауреат Нобелевской премии, Слобожанщина, ученый, гуманитарные науки.

The article provides with the concrete examples of the priority of the kharkivites in humanities, among them there were foreigners who have been working in Kharkiv.

Keywords: Kharkiv, Nobel Prize winner, Slobozhanshyna, scientist, humanities.

Надійшла до редколегії 03.04.12